

اظهار نظر کارشناسی درباره:

«طرح اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (تدریس زبان‌های محلی و قومی در مدارس و دانشگاه‌های کشور)»

مقدمه

از ابتدای تصویب قانون اساسی، موضوع زبان‌های محلی و قومی همواره مورد توجه قرار گرفته است زیرا از یک سو توجه به زبان‌های محلی و قومی می‌تواند به تقویت روح اتحاد و انسجام ملی و نیز ارتقای زبان و ادبیات فارسی بینجامد و از سوی دیگر، توجه به تنوع اقوام و فرهنگ‌ها می‌تواند عاملی در جهت ارتقای جامعه باشد. اصل پانزدهم قانون اساسی در خصوص زبان و خط رسمی جمهوری اسلامی ایران دارای چهار محور اصلی است که عبارتند از:

- الف) معرفی زبان و خط فارسی به‌عنوان زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران،
- ب) لزوم نگارش اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی به زبان و خط فارسی،
- ج) آزادی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی،
- د) آزادی تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مدارس در کنار زبان فارسی.

جمعی از نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی بر پایه محور چهارم، طرحی را با عنوان «اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (تدریس زبان‌های محلی و قومی در مدارس و دانشگاه‌های کشور)» ارائه داده‌اند که در ادامه به بررسی و ارزیابی آن پرداخته می‌شود.

متن طرح

در راستای اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دولت مکلف است نظام آموزشی زبان و ادبیات را برای زبان‌های محلی و اقوام از طریق وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و علوم، تحقیقات و فناوری در حد امکانات موجود تدوین و اجرا نماید به نحوی که به موجب این نظام آموزشی، تدریس ادبیات زبان‌های محلی و اقوام در مناطق سکونت آنها در مدارس و مراکز آموزش عالی در کنار زبان فارسی مجاز باشد. آیین‌نامه اجرایی این قانون به‌منظور تعیین مراحل اجرا، شهرها و نواحی مختلف اجرای این نظام آموزشی و روند تدریس کتب برای مقاطع مختلف ظرف مدت ۶ ماه از ابلاغ این قانون به پیشنهاد وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و علوم و تحقیقات و فناوری به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

محورهای ذیل مستفاد از متن طرح هستند:

مشخصات طرح

دوره دهم - سال چهارم

شماره ثبت:

۵۸۹

شماره چاپ:

۱۴۴۸

تاریخ چاپ:

۱۳۹۸/۴/۲۹

معاونت پژوهش‌های
اجتماعی - فرهنگی
دفتر مطالعات آموزش
و فرهنگ

سایر دفاتر:

مطالعات سیاسی
مطالعات اجتماعی
مطالعات حقوقی

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۷۰۱۶۵۸۴

تاریخ انتشار:

۱۳۹۸/۶/۴

- تدوین و اجرای نظام آموزشی زبان و ادبیات از طریق وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری،
- مجاز شمردن تدریس ادبیات زبان‌های محلی و اقوام در مناطق سکونت‌ی آنها در مدارس و مراکز آموزش عالی در کنار زبان فارسی.

براساس طرح مذکور، دولت مکلف است از طریق وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم و تحقیقات و فناوری نظام آموزشی زبان و ادبیات ویژه زبان‌های محلی و اقوام را تدوین و اجرا کند به نحوی که از مجرای این نظام آموزشی، تدریس ادبیات و زبان‌های محلی مجاز باشد.

پیشینه طرح:

- در راستای اجرای اصل پانزده قانون اساسی تاکنون قوانین و مقرراتی به تصویب رسیده که حکایت از توجه نظام سیاستگذاری و قانونگذاری به این اصل داشته است. در ادامه این متون سیاستی و قانونی به ترتیب تاریخ تصویب آورده می‌شود:
- ماده (۱۰) قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش، مصوب ۱۳۶۶- وزارت دارای وظایف زیر است: ۷. تألیف و طبع و توزیع کتب درسی و نشریات کمک آموزشی براساس برنامه‌ریزی‌های زمانبندی شده در چارچوب نظام آموزشی با رعایت اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و با رعایت بافت متناسب زندگی روستایی، عشایری و شهری.
 - ماده (۲)- اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوب ۱۳۶۸: وظایف فرهنگستان عبارت است از: ۷. بهره‌برداری صحیح از زبان‌های محلی (در داخل و خارج از ایران) به منظور تقویت و تجهیز این زبان و غنی ساختن و گسترده کردن دامنه کارکرد آن.
 - جلسه ۴۸۲ شورای گسترش آموزش عالی مورخ ۱۳۸۲/۰۳/۲۴: تصویب برنامه آموزشی دوره کارشناسی رشته زبان و ادبیات ترکی آذری در سه فصل (مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس).
 - جلسه ۴۸۸ شورای گسترش آموزش عالی مورخ ۱۳۸۲/۰۷/۰۵: تصویب برنامه آموزشی دوره کارشناسی رشته زبان و ادبیات کردی در سه فصل (مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس).
 - ماده (۱۰۹)، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مصوب ۱۳۸۳: دولت موظف است به منظور حفظ و شناساندن هویت تاریخی ایران و بهره‌گیری از عناصر و مؤلفه‌های هویت ایرانی به‌ویژه زبان فارسی، اقدام‌های ذیل را انجام دهد: (ه) تقویت تعامل فرهنگ‌ها و زبان‌های بومی با فرهنگ و میراث معنوی ملی و معرفی وجوه گوناگون فرهنگ بومی در سطح ملی با رویکرد تحکیم وحدت ملی به‌ویژه در نظام آموزشی کشور، رسانه‌ها و تولید محصولات فرهنگی و هنری.
 - مصوبه جلسه ۶۴۴ مورخ ۱۳۸۸/ ۳/ ۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی: ماده واحده - در اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی و به منظور صیانت از اجزای ارزشمند فرهنگ و تمدن ایران اسلامی و تقویت بنیان‌های مقوم این فرهنگ به وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دانشگاه آزاد اسلامی اجازه داده می‌شود که دو واحد درسی زبان و ادبیات مربوط به زبان‌ها و گویش‌های بومی و محلی کشور مانند آذری، کردی، بلوچی و ترکمن در دانشگاه‌های مرکز استان‌های ذی‌ربط به صورت اختیاری ارائه و تدریس شود.
 - تبصره «۱»- تهیه متون و تربیت مدرسان مورد نیاز طبق برنامه‌ای خواهد بود که به تصویب کمیته فرهنگ و تمدن ایران و اسلام شورای عالی انقلاب فرهنگی می‌رسد.

تبصره «۲»- تشخیص زبان‌ها و گویش‌های مشمول این ماده‌واحد، برعهده فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی خواهد بود.

- بند «ج» ماده (۱۹) قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی، مصوب ۱۳۹۰: آموزش و پرورش مجاز است در حدود مقرر در اصل پانزدهم قانون اساسی گویش محلی و ادبیات بومی را در مدارس تقویت نماید.

با توجه به موارد بالا می‌توان قوانین و سیاست‌های مربوط به ادبیات زبان‌های محلی و قومی را به دو حوزه آموزش و پرورش عمومی و آموزش عالی تقسیم کرد. قوانین و سیاست‌های مرتبط با حوزه آموزش و پرورش عمومی پا را از اصل پانزدهم قانون اساسی فراتر ننهاده و تنها به عباراتی کلی همچون رعایت اصل پانزدهم، بهره‌برداری از زبان‌های محلی، تعامل زبان‌های بومی با میراث معنوی ملی و تقویت گویش و ادبیات محلی بسنده کرده‌اند. اما در حوزه آموزش عالی؛ دو مصوبه شماره ۴۸۲ و ۴۸۸ شورای گسترش آموزش عالی و مصوبه ۶۴۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی اگرچه سیاستگذاری زبانی را از حوزه مدارس فراتر برده و نظام آموزش عالی را مورد توجه قرار داده‌اند. شورای گسترش آموزش عالی برنامه درسی رشته کارشناسی زبان و ادبیات کردی و کارشناسی زبان و ادبیات ترکی آذری را به تصویب رسانده است و شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز به شکل عملیاتی و اجرایی تدریس واحدهای درسی مربوط به زبان‌ها و گویش‌های بومی و محلی کشور و دیگر سازوکارهای مورد نیاز همچون مرجع تهیه و تدوین متون، تربیت مدرس و تشخیص زبان‌ها و گویش‌ها را پیش‌بینی کرده است.

ارزیابی طرح

پیش از آنکه به ارزیابی طرح پرداخته شود، ابتدا اصل پانزدهم قانون اساسی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا دانسته شود که این اصل در خصوص تدریس ادبیات محلی چه موضعی دارد:

اصل پانزدهم قانون اساسی: زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد، ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.

بر اساس اصل پانزدهم قانون اساسی زبان و خط رسمی زبان فارسی است، اما دو استثنا بر این قاعده اصلی نیز در نظر گرفته شده است اینکه استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس در کنار زبان فارسی آزاد است. محور طرح مورد بحث عبارت «تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است» می‌باشد. از این عبارت چنین دریافت می‌شود:

- تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی آزاد است و نه تدریس به زبان محلی و قومی.
 - تدریس ادبیات محلی و قومی در مدارس آزاد است
 - تدریس ادبیات محلی و قومی باید در کنار زبان فارسی باشد.
- اکنون به بررسی طرح و البته مقدمه توجیهی آن در انطباق با نکات مستفاد از اصل پانزدهم قانون اساسی پرداخته می‌شود.
- در مقدمه توجیهی طرح چنین آمده است که: «اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هم بر حق تحصیل به زبان مادری در کنار زبان فارسی در مدارس تأکید دارد». در این باره باید میان دو مفهوم تفاوت قائل شد یکی «تحصیل به زبان مادری» و دیگری «تحصیل زبان مادری». تحصیل یا آموزش به زبان مادری به معنای آن است که همه متون و مواد درسی دانش‌آموزان به زبان مادری نگاشته و تدریس شود. اما تحصیل یا آموزش زبان مادری چنین است که دانش‌آموزان در کنار سایر

دروس خود به زبان رسمی، واحد یا واحدهای درسی مرتبط با زبان مادری خود را فرامی‌گیرند. بنابراین آنچه در مقدمه توجیهی طرح در خصوص حق تحصیل به زبان مادری آمده است با اصل پانزدهم قانون اساسی مغایر است.

- براساس اصل پانزدهم قانون اساسی، تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مدارس آزاد است. اما طرح مورد بحث در پی تدوین و اجرای **نظام آموزشی زبان و ادبیات** برای زبان‌های محلی و اقوام است. در اینجا باید به این نکته اشاره کرد که ادبیات مقوله‌ای متفاوت از زبان است، در سیاق و بافت قانون اساسی نیز میان زبان و ادبیات تفاوت وجود دارد، نمونه آنکه در اصل پانزدهم تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی را آزاد شمرده است، اما بلافاصله در اصل شانزدهم تدریس زبان عربی را از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه تکلیف کرده است. بنابراین هرگونه سیاستگذاری در خصوص این قسمت از اصل پانزدهم قانون اساسی باید تنها معطوف به ادبیات زبان‌های محلی و قومی باشد و نه تدریس زبان‌های محلی و قومی.

- عنوان طرح با متن طرح مغایرت دارد، به این نحو که در عنوان عبارت «تدریس زبان‌های محلی و قومی» آمده است اما در متن طرح عبارت «تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی» قید شده است. این دو عبارت همان‌طوری که توضیح داده شد از نظر مفهومی با یکدیگر تفاوت دارند.

- در صدر متن ماده‌واحد طرح، دولت مکلف به تدوین و اجرای نظام آموزشی زبان و ادبیات برای زبان‌های محلی و اقوام شده است. در خصوص عبارت «نظام آموزشی زبان و ادبیات» با هدف تدریس ادبیات محلی و قومی باید گفت که کاربرد این عبارت در خصوص آموزش محتوای زبان و ادبیات خاصی اشتباه، بلکه برنامه درسی ملی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش این مفهوم را با عبارت «حوزه تربیت و یادگیری» به کار برده است همچون حوزه تربیت و یادگیری حکمت و معارف اسلامی، حوزه تربیت و یادگیری قرآن و عربی و حوزه تربیت و یادگیری ریاضیات.

- براساس طرح مذکور، وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به‌صورت تکلیفی باید نظامی آموزشی را تدوین و اجرا کنند به نحوی که براساس آن نظام آموزشی، تدریس ادبیات زبان‌های محلی و اقوام در مناطق سکونت آنها در مدارس و مراکز آموزش عالی در کنار زبان فارسی مجاز باشد. این درحالی است که پیش از این و براساس اصل پانزدهم قانون اساسی تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مدارس در کنار زبان فارسی آزاد بوده است، بنابراین طرح مذکور نه از جهت حقوقی و نه از جهت عملیاتی و اجرایی گامی به جلو نهاده است و تکرار همان حق آزادی تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی مذکور در اصل پانزدهم قانون اساسی است.

- اصل پانزدهم قانون اساسی آزادی تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مدارس در کنار ادبیات فارسی را به‌عنوان حقی برای اقلیت‌های زبانی برشمرده است. قانونگذاری مجدد در خصوص این حق منطقی نیست، بلکه به‌نظر می‌رسد برخورداری اقلیت‌های زبانی از این حق، نیاز به سازوکارهای اجرایی و عملیاتی دارد. با این توضیح که؛ «تدریس ادبیات در مدارس» جزء آموزش رسمی نظام آموزش و پرورش به‌شمار می‌رود و آن امری حاکمیتی است که مداخله دولت و به‌طور خاص وزارت آموزش و پرورش را می‌طلبد.

- براساس اصل شانزدهم قانون اساسی زبان عربی باید پس از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه در همه کلاس‌ها و در همه رشته‌ها تدریس شود. در جهت اجرای این حکم تکلیفی توسط دولت، قانون دیگری به تصویب نرسیده است، بلکه شورای عالی آموزش و پرورش دامنه محتوایی زبان عربی را به همراه عنوان درسی و تعداد ساعات مورد نیاز برای آن دامنه محتوایی به تصویب رسانده است. ازسوی دیگر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی نیز براساس مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش در خصوص برنامه درسی، اقدام

به تألیف کتاب‌های درسی می‌نماید. این رویه درخصوص سایر دامنه‌های محتوایی درسی نیز به همین وضع است. بنابراین اجرایی‌سازی و عملیاتی‌کردن دامنه محتوایی ادبیات زبان‌های محلی و قومی از این مسیر ممکن است.

جمع‌بندی

براساس آنچه گذشت می‌توان دریافت که نخست؛ اصل پانزدهم قانون اساسی تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی را آزاد شمرده و نه تدریس زبان و ادبیات محلی و قومی را، دوم؛ تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی به مدارس محدود شده و اصل پانزدهم به مراکز آموزش عالی و دانشگاه توجهی نشان نداده است، سوم؛ برای تدریس ادبیات محلی و قومی در مدارس به تدوین «حوزه تربیت و یادگیری» نیاز است و نه تدوین نظام آموزش زبان و ادبیات، چهارم؛ تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی آزاد است و نه تدریس به زبان محلی و قومی، پنجم؛ طرح درخصوص تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مدارس، گامی عملیاتی در راستای اجرای اصل پانزدهم ننهاده است و تکرار همان اصل است، اگرچه در این‌باره و پیش از این طرح نیز قوانین دیگری با همین سطح از تکرار به تصویب رسیده‌اند، ششم؛ تحقق تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی نیاز به قانونگذاری ندارد، بلکه لازمه آن تعیین سازوکارهای عملیاتی و اجرایی است که از طریق شوراهای عالی ذی‌ربط ممکن است هفتم؛ درخصوص تدریس زبان و ادبیات محلی در مراکز آموزش عالی در دو سطح واحد درسی اختیاری و دوره کارشناسی ویژه زبان و ادبیات محلی پیش از این در شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای گسترش آموزش عالی سیاستگذاری و تصمیم‌گیری شده و سازوکارهای اجرایی آن نیز مشخص شده است و هم‌اکنون دانشجویانی در دو رشته محل زبان و ادبیات ترکی آذری دانشگاه تبریز و زبان و ادبیات کردی دانشگاه سنندج در حال تحصیل هستند.

بنابراین با توجه به همه آنچه که گذشت، درخصوص تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مراکز آموزش عالی و دانشگاه‌ها خلأ اجرایی و عملیاتی وجود ندارد و درخصوص تدریس ادبیات زبان‌های محلی و قومی در مدارس نیاز به قانونگذاری وجود ندارد، بلکه می‌توان این امر را از مسیر شورای عالی آموزش و پرورش و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی عملیاتی کرد. از این‌رو مرکز پژوهش‌ها پیشنهاد به رد کلیات طرح مذکور دارد.